

KAFKAS İTTİHAD TERAKKÎ FIRKASI VE PROGRAMI

İbrahim Ethem ATNUR*

Özet

1905 yılından itibaren gelişmeye başlayan Azerbaycan sosyal, kültürel ve siyasi hayatı, bir taraftan Türkiye ile ciddi etkileşim içerisinde iken, diğer taraftan partileşmeye yöneldi. Azerbaycan'ın geleceğini belirleyecek Müsavat, Hümmet ve İttihad-ı İslam-Rusya'da Müslümanlık gibi partiler bu anlamda önemliydi. Onların katkıları ile demokratik Azerbaycan'ın temelleri atıldı.

1918'de Osmanlı kuvvetlerinin Azerbaycan'a girişi ve Bakü'ye yürüyüşü, Azerbaycan'ın bağımsızlığına katkı yaptığı gibi, Türk siyasi hayatı da bölgeyi ciddi şekilde etkiliyordu. Türk askerî birlikleri kontrolünde olan Gökçay'da Kafkas İttihad Terakki Fırkası Şubesi oluşturulması bu açıdan önemliydi. Fırka'nın programı, bölgeye yönelik bir takım farklar taşıması dışında, dönem Türkiye'sindeki hakim siyaseti yansıtıyor, Türkçülük, İslamcılık ve Turan ideali, etkileşim açısından dikkat çekiyordu. Azerbaycan siyasi hayatında önemli bir konuma sahip olan İttihad Partisi'nin, Kafkas İttihad Terakki Fırkası ile ilişkisi ve bu iki siyasi hareket içerisindeki Türkiye etkisi, ilginç ve önemli olmakla birlikte, zihinlerde şüpheler uyandırmaya devam etmektedir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Türkiye, Kafkas İttihad Terakki Fırkası, İttihad, Türkçülük.

THE RENTI OF KAFKAS İTİHAD TERAKKİ AND ITS PROGRAM

Abstract

The social, cultural and political life of Azerbaijan, which started to develop from 1905 on is in a significant interaction with Turkey on one hand and under the influence of parties on the other. Parties, which will influence the future of Azerbaijan, such as Müsavat, Hümmet and İttihad-ı İslam- Rusya'da Müslümanlık, are important in this sense. The foundations of democratic Azerbaijan are settled with their help.

* 1966 yılında Erzurum-Aşkale Ortabağçe köyünde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Erzurum'da tamamladı. 1985 yılında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne kayıt yaptırdı. 1989'da adı geçen fakülteden mezun olup aynı yıl Atatürk Üniversitesinde Yüksek Lisansa başladı.

1990'da Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünde göreve atandı. 1991'de "Tehcirden Dönen Rum ve Ermenilerin İskânı Meselesi" konulu yüksek lisansını tamamladı. Aynı yıl başladığı doktorasını "Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan 1918-1921" 1996'da bitirdi. Kafkas'ya, Ermeni Sorunu ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi hakkında kitap ve makaleleri bulunmaktadır. Halen Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalında Yrd. Doç. Dr. olarak görevini yürütmektedir.

In 1918, the entrance of Ottoman troops to Azerbaijan and their campaign to Baku not only influenced the independence movement of Azerbaijan, but also made Turkish political life effective in the region. The formation of Kafkas İttihad Terakki Party in Gökçay, under the control of Turkish military forces, was very important in this manner. The program of the party reflected the dominant policy of Turkey in that period, as well as its demand to get some different rights for region. The ideals of Turkism, Pan-Islam and Pan-Turanism were significant in respect to interaction. The relationship between İttihad Party which had a significant role in Azerbaijan political life, and Kafkas İttihad Terakki Party and the affluence of Turkey on both political movements were interesting and important and they still arouse the suspects today.

Key words: Azerbaycan, Türkiye, Kafkas İttihad Terakki Fırkası, İttihad, Türkçülük.

1- Azerbaycan'da Siyasî Hayatın Oluşumu

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Çarlık Rusyası'ndaki Türkler içerisinde başlayan "millî uyanış"ın en etkin bölgelerinden biri Azerbaycan oldu. Petrolün çıkartılması ile birlikte başlayan zenginleşme, bölgeye yabancıların gelişi, Bakü ve Gence merkezli bir yenileşme hareketi başlattı. Bilhassa 1905 Rus Devrimi, bölgede bir Türk-Ermeni çarpışmasına yol açarken¹, aynı zamanda Azerbaycan Türkleri arasında siyasal kültürel ve ekonomik bir gelişimin de hızlanmasına sebep oluyordu. Başlangıçta Azerbaycan liberalleri "Rus Kadet Partisi"², sosyalistler ise "Rus Sosyal Demokrat Partisi" (RSDİP) içerisinde yer alırken sonra durum değişti. Azerbaycan sosyalistleri 1904'te "Hümme't"i oluşturdu. 17 Ekim 1905'de çarın bireysel özgürlükleri güvence altına alması üzerine bir grup Bakülü, liberal meşruti-yetçi "Müslüman Parti"sini kurdu. Yine bu dönemde, bir parti görünümünde olmasa da, Gence merkezli siyasî bir yapı olan "Difai" (savunma) teşkilatının kuruluşu da önemliydi.

Azerbaycan'da oluşmakta olan siyasî partiler, yeniden güçlenen çarlık rejiminin baskısına dayanamadı. Partiler çökerken, oluşan ortak bilinç güçlenerek devam ediyordu. Düşünce hayatındaki güçlenme, basın, yayın, tiyatro ve güzel sanatlar anlamında ciddi bir şekilde kendini gösterdi. İstanbul'daki fikrî ve siyasî gelişimin, Azerbaycan'da etkisini göstermesi de bu anlamda etkili oluyordu. Hüseyinzâde Ali ve Ahmed Ağaoğlu gibi düşünürler Osmanlı siyasî ve fikrî gelişiminin izinden gidilmesini savunurken, buna karşı çıkanlar da mevcuttu (Swietochowski, 1998: 65-106; Altstadt, 1992, 27-74; Bala, 1938, 32-64, 68-69, 74-75). Netice itibariyle Bakü merkezli gelişim, kısa zamanda Azerbaycan'ın geleceğini etkileyecek ve belirleyecek siyasî partilerin ortaya çıkmasını sağladı.

Azerbaycan aydınlarının bir kısmı İstanbul'da Azerbaycan'ın geleceğini belirlemeye çalışırken, Bakü'de bulunan bir kesim de, Azerbaycan'ın en büyük siyasî örgütü olacak "Müsavat"ı oluşturma çabasındaydı. Mirza Bala'ya göre 1911 (Bala, 1938: 64), Swietochowski'ye göre 1912 (Swietochowski, 1998: 107) ve Altstadt'a göre ise 1911 veya 1912 tarihinde kurulan "Müsavat Partisi" (Altstadt, 1992: 72) Müslümanların birleşmesini savunmasının yanı sıra, radikal İslamcı grupları reddediyor, Osmanlı Devleti'ni, Türklüğü ve bütün Müslümanları kurtarıcı bir kuvvet olarak

¹ Konu hakkında bkz. Mir Möhsün Nevvab, 1905-1906-cı İllerde Ermeni Müselman Davası, Bakü, 1993; Memmed Said Ordubadi, Kanlı İller 1905-1906 cı İllerde Kafkasda Baş Veren Ermeni - Müselman Davasının Tarihi, Bakü, 1991.

² Kafkas İttihad Terakki Fırkası dışında kalanlar için birliktelik sağlamak amacıyla parti kelimesi kullanılacaktır.

görüyordu. 1913'de partinin başına Mehmed Emin Resulzâde'nin geçmesi, Müsavat'ı geleceğe yönelik hayli güçlü kılacaktı (**Bala, 1938: 64-67, 69-70**).

Rusya'da 1917 Şubat İhtilali ile bütün ülkede olduğu gibi, Kafkasya'da da bir idarî rahatlama meydana geldi. Bu dönemde kendisini Bolşevik yanlısı ilan eden Hümmet, Neriman Nerimanov başkanlığında mevcudiyetini devam ettirirken, Müsavat kitle partisine dönüşüp güçleniyor, Azerbaycan sahasında yeni partiler ortaya çıkmaya başlıyordu. İhtilal günlerinde Gence'de kurulan ve "Difai Teşkilatı" ile bağlantısı olan "Türk Adem-i Merkeziyet Partisi" de dönemin ilginç siyasi yapılarından biri oldu. Partiyi kuran İsmail Gaspıralı'nın damadı ve daha sonra Azerbaycan'da Başbakanlık yapacak Yusufbeyli Nesib Bey idi ve parti Türkçülüğü ideolojik temel olarak kabul ediyordu. İdeolojik yakınlığından dolayı parti, bir müddet sonra Müsavat ile birleşti.

Türk milliyetçiliği Müsavat'ın programında ön plana çıkarken, Azerbaycan solunu Hümmet teşkil ediyordu. 1917 yazından itibaren Bakü merkezli oluşmaya başlayan ve İslamcılığı benimseyen "Rusya'da Müslümanlık Partisi" bir taraftan teşkilatlanmasını sürdürürken, diğer taraftan Gence merkezli mahallî bir cemiyet olan "İttihad-ı İslam" ile birleşme çabası içerisindeydi (**Göyüşov, 1997: 37-48**). Swietochowski'ye göre iki grubun birleşmesi Eylül 1917'de olmuş, (**Swietochowski, 1998: 127-128**) Göyüşov'a göre ise birleşme Ocak 1918'de ancak başarılabilmişti (**Göyüşov, 1997: 48**). Sonuçta "İttihad-ı İslam - Rusya'da Müslümanlık Partisi" oluşturuldu (**Göyüşov, 1997: 48; Swietochowski, 1998: 127-128; Bala, 1938: 81; Resulzâde, 1339-1341/1923: 84**).

Parti, ideolojik açıdan şeriatî siyasi sistemin en yüce rehberi kabul ediyordu. İslamcılık temelinden hareketle Türkçülüğe ve her türlü milliyetçiliğe karşıydılar. Rusya içerisinde Müslümanların birlikteliğini savunuyorlardı. Bazen de sol kanada yakın tavır sergiliyorlardı. Parti, şehirli kuruculara sahip ise de, tabanını, genelde köylüler oluştuyordu. Partinin ileri gelenleri arasında Sultan Mecid Ganizâde, Beşir Bey Aşurbeyov, Mir Yakub Mir Mehdiyev ve Molla Mehemmed Pişnamazzâde bulunuyordu (**Swietochowski, 1998: 128; Göyüşov, 1997: 39, 41-46**).

25 Ekim / 7 Kasım 1917'de Rusya'da Bolşeviklerin iktidara gelmesi, ülkede ağır da olsa işleyen idarî sistemi yok etti. Kafkasya halklarının temsilcileri Bolşevizme karşı durarak, 24 Kasım 1917'de Tiflis'te bir araya gelip, "Transkafkasya Komiserliği" veya "Zakavkom" adı altında geçici hükümet kurulmasını kararlaştırdı. 28 Kasım 1917'de "Yeni Transkafkasya Komiserliği" kuruldu (**Dokumenti, 1919: 7**). Kısa zamanda, Kafkasya'da ilk defa olarak seçimler yapılmasına karşın, Merkezî Bolşevik hükümet ile yaşanan gerginlik sonucu Tiflis merkezli bir Kurucu Meclis "Seym" kurulması kararı alındı. 23 Şubat'ta toplanan Seym'de Azerbaycan Türkleri Müsavat 30, Müslüman Sosyalist Bloğu 7, Hümmet 4, İttihadçılar 3 olmak üzere toplam 44 sandalye ile temsil ediliyordu (**Hasanlı, 1988, 35-50; Swietochowski, 1998: 149-152**). Bakü hariç Kafkasya'nın yönetimi Tiflis merkezli oluşumun elindeydi. Ancak Türkiye ile yürütülen görüşme ve mücadeleler, karşılıklı toprak istekleri bu yeni yönetimin etkisini azaltıyordu. Batum görüşmelerinde Osmanlı heyetinin baskısı sonucu Transkafkasya Cumhuriyeti üç bölündü. 26 Mayıs'ta Gürcistan, 28 Mayıs'ta Azerbaycan ve 30 Mayıs 1918'de Ermenistan bağımsızlıklarını ilan etti. Geçici olarak Gence merkezli oluşan Demokratik Azerbaycan Cumhuriyeti, 15 Eylül 1918'de Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü'yü ele geçmesiyle bu şehre taşındı (**Şahin, 2002; Kürkçüoğlu, 1994; Hasanlı, 1988; Rüşti, 1934; Yüceer, 1996**). Artık bölgede Türkler adına siyasi dengeler yerine oturmaya başlıyordu.

2. Kafkas İttihad Terakki Fırkası ve Programı

Kafkas İslam Ordusu'nun Azerbaycan'a girişi, Azerbaycan'da uzun zamandır görülmeyen Karabey Karabeyov'u³ da yeniden siyasî hayatın içine çekti. O, Bakü alındıktan sonra ilk önce Bakü Belediyesi'nde işe başlamış, müteakiben İttihad-ı İslam-Rusya'da Müslümanlık Partisine girmişti (**Göyüşov, 1997: 48-49, 51; Bala, 1938: 155-156**). Karabey'in girişi Azerbaycan'da kısaca İttihad olarak adlandırılan parti de önemli değişikliklere yol açtı. Bilhassa Osmanlı Devleti ile ilişkisi anlamında zihinleri kurcalamaya devam etti.

Nuri Paşa komutasındaki İslam Ordusu'nun Bakü'ye doğru askeri harekâtı, bölgede Türkiye'ye karşı eskiden beri mevcut olan ilgiyi artırdığı gibi, ortaya çıkmaya başlayan siyasî hareketlenmeler ile de durum güçlenmeye başladı. Mehmed Şerif'e göre; Nuri Paşa'nın bu iş de rolü vardı. İstanbul'un emri üzerine Gence'ye çağrılan Karabey Karabeyov, Nuri Paşa tarafından İttihad Fırkası teşkiliyle görevlendirildi. Amaç Azerbaycan aydınları arasındaki Azerbaycanlılık ile Müsavat'ın İranlılık, İngilizcilik ve Azerbaycanlılık fikirlerini yıkmaktı (**Kürkçüoğlu, 1994: 284; Swietochowski, 1998: 179-181; Nesibzade, 1990: 71-72**). Karabey'in siyaset sahnesine çıkmasında Ahmed Ağaoğlu'nun da rolü vardı (**Mehmed Şerif, 1337/1921: 24-25**). Bu ifadelerde Müsavat'a bir haksızlık yapıldığı görülse de, 1914'de oluşturulmaya çalışılan ancak başarısız olan "İttihad-ı İslam"ın 1918'de teşkiline, Türk askeri makamlarının destek verip, Azerbaycan siyasî hayatına müdahil oldukları görülmektedir.

³ 1869 Gence doğumlu olan yazar, aynı zamanda hekim, gazeteci, siyasetçi ve Türkolog olup İkbâl, İrşad, Hak Yolu, Kaspiy, Hayat ve Progres gazetelerinde yazılar yazdı. 1905'te siyasî hayata girdi. İlk Rusya Müslümanları Kurultayı'na katıldı. İttifagul-Müslimin teşkilatı üyesi Dıfai cemiyeti önderlerinden oldu. Hatta bazı iddialara göre, Hümmet'in kurucuları arasında yer aldı. 1911-1914 yılları arasında Türkiye'de bulundu. I. Dünya Savaşı esnasında (1914-1915) Müslüman birliklerinde hekim olarak görev yaptı. Ekim İhtilali'nden sonra Moskova ve Orta Asya'da sağlık hizmetlerinde çalıştı. 1953'te Semerkant'ta öldü. Polnyı Turko-Ruskii Slovar isimli üç fasikülü çıkan (Bakü, 1912-1914, 240 s.) bir lügati mevcut (**A.N.Kononov, 1989: 116-117; Göyüşov, 1997: 49-51**) Mehmed Şerif'e göre, Karabey, "Tahlis-i İran" Cemiyeti'ne girmiş, İran'ın Rus egemenliğinden kurtulması için çalışmış, hatta tehdit ve adam kaçırma yoluyla zenginlerden para almış, hakkında takibat başlayınca önce Avrupa'ya sonra Ağaoğlu Ahmed Bey'in daveti ile Türkiye'ye gitmişti (**Mehmed Şerif, 1337/1921: 23-24**). Karabey, 1911'de Türkiye'ye gelmiş ve İttihad Terakki ileri gelenleri tarafından kabul görmüştü. Yaptığı görüşmelerde, İttihadçıları Rusya'da ve bilhassa Kafkasya'da "İttihad-ı İslam" projesi ile ihtilal çıkarmaya ikna etmiş, hatta bu anlamda İstanbul'da "İttihad-ı İslam Cemiyeti" kurulmuş, Hikmet isminde bir de gazete yayınlanmıştı. Türkiye'deki yaygın görüşe göre; 1914'te Karabey, beraberindeki heyetle İran üzerinden Azerbaycan'a geçmek amacıyla Van'a gelmiş, ancak çıkan bir anlaşmazlık sonucu ortadan kaybolmuştu. Yapılan tahkikat üzerine, Karabey'in yanındaki epeyce miktar para ve çok özel bilgilerle Van'daki Rus Konsolosluğu'na sığındığı anlaşıldı. Rusların Türk tarafının niyetini anlaması, tabii olarak iki taraf ilişkilerinde bir gerilme meydana getirdi. Türk tarafında Rus casusu olduğuna hükmedilen Karabey, I. Dünya Savaşı yıllarında ateşli bir Çarlık taraftarı olarak ün yapmıştı (**Alemdar, 6 Nisan 1335/1919; Alemdar, 4 Nisan 1336/1920; Alemdar, 7 Nisan 1336/1920; Kazım Karabekir, 1988: 298-460; Bala, 1938: 155-156; Göyüşov, 1997: 49-50**). Mehmed Şerif, Karabey'in Türklerle ilgili verdiği gizli bilgilerin Rusları çok memnun ettiğini ve ona özel vagon tahsis ettiklerini ve Azerbaycan halkı tarafından "menfur" bir insan olarak tanındığını yazmaktadır (**Mehmed Şerif, 1337/1921: 24**). Göyüşov ise, Karabey hakkındaki şayiaların hem İttihad Terakki mensupları ve hem de Ahmed Ağaoğlu ve Hüseyinzâde Ali Bey tarafından yalanlandığını söylemektedir (**Göyüşov, 1997: 50-51**). Karabey ile ilgili kişisel bilgilerin önemli bir kısmı Prof. Dr. Ali Birinci' den alınmıştır, kendisine teşekkür ediyoruz.

Osmanlı ülkesinin tek hakimi İttihad Terakki'nin isim ve amaç açısından hemen hemen benzeri⁴ bu dönem Azerbaycan'da siyaset sahnesine çıktı: Kafkas İttihad ve Terakki Fırkası. Fırka'nın Gökçay⁵ Şubesi'nin kuruluşu hakkında mevcut olan bilgiler bu anlamda ilginç ve çok önemlidir. Şubenin kuruluşu ile ilgili Gökçay Kaza Kaymakamlığı'na⁶ sunulan 15 Ağustos 1918 tarihli yazı⁷ (BCA, AMAK: 930.01/4.78, 3) şöyledir:

“1 Ağustos 1918 tarihli ve 23 numrolu mektubunuza cevaptır.

1-Matbu programımızdan bir nüsha takdim edildi.

2-Fırkamızın müessis ve elyevm mevcut heyet-i idaresi maruzdur.

Fırka şubemizin Reisi: Hacı Baba Bey Süleymanzâde

Fırka şubemizin Hazinesarı: Mirzakulu Sultanzâde

Fırka şubemizin Dahili Azaları: Ağa Mirza Ağamirzazâde

: Ali Baba Sadizâde

: Ebulhatem Hüseyinzâde

: Abdülhamid Efendi Kadızâde

Fırka şubemizin Katib-i Umumisi: Şerafeddin Hacı Veyselzâde

3- Fırkamızın Muhtasar Terceme-i hali

Fırkamız Türkiye'de olduğu gibi Kafkasya'da dahi ve bilhassa Gökçay'da birçok sene bundan mukaddem mahfî surette teşkil ve te'sis edilmiş, fakat Rus hükümeti matrude-i müstebidesinin devri menhûsunda en karanlık köşelerde ve en kalın perdeler altında dehşetli korhu ve ihtiyat ile milletin saadeti ve vatanın selameti uğrunda (aynı meramnâme mucibince) sarf-ı iktidar etmiş ve meydana çıkacak bir zaman ve bir gün beklemekte idi.

Cenab-ı hakka hamd-ü senâlar olsun ki, Nikolidi Hükümeti inhizama uğrayıp zulm ve istibdadı şems-i hürriyete mütebeddil olduğu zaman bir perde ve bir derece serzede-i zuhûr olarak nihayet 30 Yanvar 1918 tarihinde Rus nigârininden perde-i ihtifayı büsbütün kenara atub açık çalışmağa ve faaliyet-i hûdapesandanesini meydan-ı aleniyete koymağa ibtidar etmişdir.

Ve bilahare bugünkü saadete nail olarak mesudiyet-i tam ile yaşamakda ve bu suretle milliyet ve İslamiyetin necat ve saadeti uğrunda çalışarak bî-kaderi'limkân millet ve vatana âriz olan maddî ve ma'nevî ezâ ve cefânın def'i ve ref'ine mukadderât etmiş ve edeceğini taahhüd eder.

4- Fırkanın gaye-i amali ise meramnâmenin aynı gösterdiği olub hilafına olan cüz'î yahud küllî her bir harekete fırka mensubları ve meslekdaşları zıd olub ve olmaktadır.

5- Maruzdur.

Gökçay Şubesi

Kafkas İttihad Terakki Fırkası”

⁴ Temmuz 1918'de İstanbul'da bulunan Mehmed Emin Resulzâde, İstanbul'da Azerbaycan Türklerinden oluşan “Kafkasya Terakki Cemiyeti”nin kurulduğunu, amacın buradaki Kafkasyalıların halife ile ilişkilerini güçlendirmek ve öğrencilere yardım etmek olduğunu, 19 Temmuz'da Gence'ye ilettiği (Kürkçüoğlu, 1994: 284–285).

⁵ Azerbaycan Cumhuriyetine bağlı bir kaza (rayon) merkezi. Bakü'ye uzaklığı 268 km.

⁶ 20.06.1918'den itibaren İslam Ordusu'na bağlı 5. Kafkas Fırkası karargahını Gökçay'a nakletmişti (Rüştü, 1934: 50).

⁷ Bu katalogdaki belgeler, Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından Azerbaycan Milli Arşivinden alınıp, Cumhuriyet Arşivi'nde araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

Aslında mutabık olduğu fırka mührüyle tasdik kılındı

Gökçay “İttihad ve Terakki” Şubesi Kaza Merkezi Kâtib-i umumîsi Şerafeddin”

Gökçay Kaza Kaymakamlığı'na yazılan yazıdan anlaşılan şudur ki; Kafkas İttihad Terakki Fırkası, Kafasya'da ve bilhassa Gökçay'da çok yıllar önce gizli surette kurulmuş, 30 Ocak 1918 tarihinden itibaren açıkça faaliyete geçmiştir. Gence'de mevcudiyetini gördüğümüz ve Ocak 1918'de Rusya'da Müslümanlık Partisi ile birleşen İttihad-ı İslam Cemiyeti'nin⁸ bu fırka ile ilişkisi olduğuna dair bir bilgi, şu an için mevcut değil. İlginç olan Rusya'da Müslümanlık Partisi ile Gence'deki İttihad-ı İslam Cemiyeti'nin de Ocak 1918'de birleşmesidir. Kafkas İttihad Terakki Fırkası'nın açıktan siyaset yapmaya başladığı tarihin de 30 Ocak 1918 olması, bu iki oluşumun birbirleriyle ilişkisi veya teklifi anlamında akıllarda şüphe oluşturmaktadır. Gökçay'ın ve Bakü dışında Azerbaycan'ın büyük bir kısmının Türk Ordusu kontrolünde olduğu düşünülürse, bunun firkanın ismine, programına ve yazı diline açıkça tesir ettiği de görülecektir. Zira Kafkas İttihad Terakki Fırkası'nı açıkça en ilginç kılan programıdır ve Azerbaycan'da aynı fırka oldukları iddia edilen İttihad ile farklılıkları da burada yatmaktadır.

15 Ağustos tarihinde Gökçay Kaymakamlığı'na verilen ve Bakü'de Ebuzer Orucof'un Elektrik Matbaası'nda basılan Kafkas İttihad Terakki Fırkası'nın Programı,⁹ her yönüyle Türk ordusunun Azerbaycan'a ulaşması ve bunun yarattığı coşkuyu yansıtmaktadır. Programın başlığı; tam anlamıyla ilginç ve önemlidir, yıllarca esarete yaşayıp sonra güçle hak almayı, bağımsızlığa ulaşmayı ve tabii olarak Türkiye'de hakim olan siyasi yapının Azerbaycan'a yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekler kısmında görüleceği üzere programın başlığı; son dönemde şekillenen daha sade bir Osmanlı Arması içine yerleştirilen “Büyük Türkiye ve İttihad-ı İslam” “Kafkas İttihad ve Terakki Fırkası” ve armanın altında “Müslümanlar uyanınız! Sizin de bir hakkınız, dünyadan bir nasibiniz, hakim bir vicdanınız var. İttihad ediniz”, yazıları mevcut” (BCA, AMAK: 930.01/4.78.4). Hüseyinzâde Ali Bey ve bilhassa Ziya Gökalp'le şekillenen, I. Dünya Savaşı'na giren Osmanlı Devleti'nin resmi ideolojisi, başlık itibarıyla aynen bu programa yansımış durumdadır. Hem Büyük Türkiye ve hem de İslam birliği.

Programın ikincisi sayfası, sayfanın ortasına yerleştirilen kısa fakat ilginç bir cümleden oluşuyor. “Hak verilmez alınır” Çarlık Rusya'nın dağılması sonucu bağımsızlık yolunda ilerleyen ve bu anlamda Türk ordusu ile güçlenen Azerbaycan Türkleri, Bakü'ye doğru yönelen askeri harekât ve tabii başarıların etkisiyle olsa gerek bu iddialı cümleye yer vermiş olmalı. Nitekim yıllar sonra Azerbaycan Cumhuriyeti'ni yad eden yazılarda da (Yeni Kafkasya, 4/17 -28 Mayıs 1927: 13-14), bu ibareye rastlamak mümkündür. Dönemin gücü ve coşkusu bu şekilde yansıtılmakta, nesillere mesaj verilmektedir.

Dönemin güçlüğünü ve yıllarca çekilen çileyi bir anlamda ifade eden bir başka ilginç cümle ise, giriş kısmının başlığı olan “Yaşayan, Yaşayamı Yiyerek Yaşar” ifadesidir. Program da bu ifade, tabiatın ve Dünya'daki mevcut gelişmelerden örnekler verilerek açıklanmaktadır. Fırka'ya göre, Dünya'ya denge gelebilmesi için “umumî kardeşlik yani sosyalizm”in uygulanması gereklidir. Bu da firkanın belli anlamlarda sosyalizmden ve bilhassa onun insanî yönünden etkilendiğini göstermektedir.

⁸ Rusya'da Şubat İnkılabından sonra Erivan ve Şuşa'da İttihad, Gence'de İttihad-ı İslam Cemiyetleri ve Fırğış Mehemmediye Partisi oluşmuştu (Göyüşov, 1997: 38-39, 48).

⁹ Şüphe yaratan noktalardan birisi de, programın basıldığı yer konusudur. Zira bu dönemde Bakü, Şaumyan liderliğindeki Bolşeviklerin kontrolindedir ve savaş söz konusudur. Gizli bir basım söz konusu olabileceği gibi, İslam Ordusu bölgeye gelip; Bakü'ye yürümeden önce Bakü'de basılmış olabilir. Ancak kanaatimiz bunun Türk Ordusu Azerbaycan'a ulaştığı zaman hazırlandığı yönündedir.

Programda “Meramnâme” başlığı altında görülen ifadeler, aslında bu firkadaki Türkiye etkisini, genel başlıkta olduğu gibi yansıtmaktadır. Buna göre, Kafkasya’daki Müslümanlar Türkiye’ye iltihak etmeli, Dünya’daki bütün Türkler, Büyük Türkiye’ye katılmalı, Dünya’daki bütün Müslümanlar özgür olup devlet kurmalı ve dışa karşı Halife etrafında birleşmeli, İslam içerisindeki taassuptan kurtulup, gerçek İslam dini öğrenilmeli, Rusya’da yaşayan bütün Müslümanların bağımsız ve mutlu olması şartıyla, Türkiye’nin “en yakın ve en ehemmiyetli komşusu”, “Büyük Rusya” ile dost halinde yaşamalıydı. Elbette bu ifadelerde, yukarıda belirtildiği gibi, Hüseyinzâde ile ortaya çıkan ve Gökâlî tarafından şekillenen Osmanlı Devleti’nin savaş öncesi resmi ideolojisi olan Turan ideali ve Türkleşmek, İslamlaşmak, Muassırlaşmak şiarını görüyoruz. Ancak görünen bir başka şey, bölgenin hassas dengeleri ve Rusya’ya verilen değerdir.

Dikkat çeken unsurlardan birisi de, yazı dilinin hemen hemen Türkiye Türkçe’si olmasıdır. Bu da elbette 1905’lerden itibaren Azerbaycan’da yaşayan ve bilhassa Hüseyinzâde’nin başını çektiği Türkiye Türkçe’si akımının¹⁰ belirli bir dönem de olsa, etkinliğini gösteren örneklerden olsa gerek. Büyük Türkiye’ye neden ihtiyaç olduğu sorusunu sorup cevap arayan ve bulan programda, Halife etrafında bir İslam birliğine olan inanç, sık vurgulanmaktadır. Bu anlamda, İslam dünyasının içine düştüğü durum kısaca anlatılıp, nasıl kurulacağıın yolu da Büyük Türkiye etrafında gösterilmektedir. Meşrutiyet Türkiye’sinde olduğu gibi bilgi, eğitim ve kadınların okumasına büyük önem verilmekte, az da olsa sermaye ve toprak sorunları da programın sayfalarında kendine yer bulmaktadır.

3- Kafkas İttihad Terakki Fırkası ve İttihad İlişkisi

Belge ve bilgilerin gelişimi hiç kuşkusuz bu başlığa cevap aramayı zorunlu kılıyor. Zira Bakü alındıktan sonra İttihad’a giren ve partiyi yönlendiren, 14 Mayıs 1919 tarihi itibarıyla başa geçen Karabey’in (Göyüşov, 1997: 63) İttihad Terakki ve Kafkas İslam Ordusu Komutanı Nuri Paşa ile ilişkileri ve bu anlamdaki söylemler, zihinlerde şüphe uyandırmaktadır. Azerbaycan siyasi hayatı içerisinde Kafkas İttihad Terakki Fırkası isminin geçmemesi, Azerbaycan’da İttihadçılık ismiyle bir kitap yayınlayan Göyüşov’un da bu konuda en küçük bir imada bulunmaması ilginçtir. Partinin ismi yukarıda ifade edilen belgeler dışında yalnızca, Mehmed Şerif tarafından “İttihad ve Terakki” olarak zikredilmektedir. Mehmed Şerif’e göre; İstanbul’un emriyle yeniden siyaset sahnesine çıkan Karabey’in başında bulunduğu İttihad Partisi’nin bir de gizli ismi mevcuttu. “O artık adamına göre kullanılıyor idi. Türklere karşı İttihad Terakki, avam yerli Müslümanlara karşı İttihad-ı İslam oluyordu” (Mehmed Şerif, 1337/1921: 25). Tam ismi İttihad-ı İslam - Rusya’da Müslümanlık olan ancak yukarıda ifade edildiği üzere Azerbaycan’da genelde İttihad olarak isimlendirilen partinin, 10 Nisan 1919’daki I. Kurultayı’nda ismini “Kafkas İttihad Fırkası” olarak değiştirmesi de (Göyüşov, 1997: 61-62), akıllarda soru işareti bırakan noktalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk ve Azerbaycan kayıtlarına bakıldığı zaman Karabey’in, Türkiye ile ilgisi bir gerçekti. Onun başına geçtiği İttihad’ın, yönetim kademelerinde birtakım Türklerin bulunduğu, partinin İslamcı ve Türkiyecisi olarak görüldüğü de bilinmektedir. (Karabekir, 1988: 460; Bala, 1938: 156, 196-197; Göyüşov, 1997: 65-67, 76-77, 81, 122; Swietochowski, 1998: 239; Mehmed Şerif, 1337/1921: 24-25, 38, 39) Nitekim İngilizler Nuri Paşa ve Ahmed Ağaoğlu’nu tutukladıkları zaman, Karabey ve partisi duruma çok sert tepki göstermişti. Bizzat Karabey, partinin resmi yayın organı olan

¹⁰ Dönemin tartışmaları için bkz. (Swietochowski, 1998: 87-92) 1918 yazından itibaren Azerbaycan gazeteleri ve özellikle “Azerbaycan Gazetesi” sayfalarında Türkiye Türkçesi’nin oldukça yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

İttihad gazetesi'nde¹¹ "Biz Azerbaycan Türkleri bugün varlığımızın, şerefimizin liyakatimizin ve emlakimizin kurtarılmasını ona borçluyuz" diyor, Nuri Paşa'nın tutuklanmasını kınıyordu. 27 Mayıs 1919 tarihli İttihad gazetesindeki bir başka yazı da, paşaya verilen önem ifade ediliyor, tutuklanmasına tepki gösteriliyordu (**Kürkcüoğlu, 1994: 359-360**). Ayrıca parti, Nuri Paşa'nın serbest bırakılması için Azerbaycan çapında mitingler yapmış, Bakü'deki Müttefik Komutanlığı'na bu konuda müracaatta bulunmuştu (**Göyüşov, 1997: 65-66**). Tabii olarak bundan bir netice alınmayınca, İttihad tarafından görevlendirilen kişiler Nuri Paşa'yı Batum'daki Ardahan Kışlası'nda bulunan İngiliz hapisanesinden 8/9 Ağustos gecesi kaçırdı (**Mehmed Şerif, 1337/1921: 28; Karabekir, 1988: 173; Özder, 1971: 180-181, 198-199**).

Nuri Paşa, Elviye-i Selase ile ilgili birtakım önerilerini Kazım Karabekir'e sunduktan sonra, paşanın da isteği ile Azerbaycan'a döndü (**Karabekir, 1988: 173-176**). Mehmed Şerif'e göre, Nuri Paşa ve daha sonra Azerbaycan'a gelen Halil Paşa (Kut) (**Halil Paşa, 1972: 303-304; Yerasimos, 1979: 111**), İttihad'a alındı. Azerbaycan'da ünlü olan bu paşalar, İttihad'a güç verip, Müsavat'a darbe vurdu. Hatta Nuri Paşa, Karabey ile Azerbaycan'ı dolaşarak Müsavat aleyhine çalışıyordu. Paşa, Karabey'in niyetini anlayıp bu faaliyetten çekilince de yerini amcası Halil Paşa aldı (**Mehmed Şerif, 1337/1921: 28-29**). Halil Paşa ile arkadaşları, İngiliz yanlısı gördükleri Müsavat'a karşı Karabey ve ekibini çok sert bir şekilde yönlendiriyordu (**Bala, 1938: 197-198**). Nitekim Kafkasya'daki İngiliz Yüksek Komiseri John Oliver Wardrop tarafından Earl Curzon'a gönderilen 4 Ekim 1919 tarihli telgrafta da, Azerbaycan İttihad Partisi'nin Türk İttihad Terakki Fırkası ile yakın ilişkisi olduğu vurgulanmaktaydı (**Documents on British Foreign Policy 1919-1939, 1949: 575**).

Kafkas İttihad Partisi ve yetkililerinin İttihad Terakki, dolayısıyla Türkiye ile ciddi bağlantıları olduğu bir gerçek. Ancak Mehmed Şerif'in aynı fırka olduğunu iddia ettiği Kafkas İttihad Terakki Fırkası ve Kafkas İttihad Partisi programları arasında büyük fark olduğu gerçeği de, cevaplanması gereken başka bir sorun. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Kafkas İttihad Terakki Fırkası'nın Türkçülük, İslamcılık ve Büyük Türkiye ideali, Azerbaycan'ın Türkiye'ye katılması, halifenin önderliğinde İslam birliği ile İttihad'ın İslam bayrağını ancak Türklerin kaldıracağı inancı ve Türkler ile Müslümanların birleşmesi ideali dışında iki fırka arasında pek bir benzerlik yok. İttihad'da Türklük ve Türkçe, Türkiye sevgisi, Türkiye problemlerine ilgi mevcut. Ancak o, genel milliyetçiliği reddettiği için Türkçü değil. İttihad'da Azerbaycan'ın müstakilliği ön planda, İslamcılık anlayışı ilkinde olduğu gibi halife etrafında ve Türkiye önderliğinde ele alınmıyor. Üstelik ilkinde Türkiye'ye ilhak söz konusu iken, İttihad, Çöyüşov'un ifadesi ile, Kafkas İslam Ordusu Bakü'deki iken dahi Türkiye'ye ilhakı düşünmüyordu¹². 25 Ocak 1920'de İttihad'ın II. Kurultayı'nda parti'nin katibi olan eski bir Türk Subayı Ahmet Bedii Triniç, Türk İttihad Terakki Partisi'nin programının kabulünü teklif edince, büyük tepki görmüş ve o firkadan ayrılmak zorunda kalmıştı. Yöneticilerin büyük bir kısmı Türk olsa da, milliyetçiliği reddeden yapısı nedeniyle İttihad, Azerbaycan'da Türk olmayan grupların yöneldiği bir parti görünümündedir (**Göyüşov, 1997: 76-78**). Yukarıdaki tepki bundan dolayı ortaya çıkmış olmalıdır.

¹¹ İttihad Gazetesi 4 Aralık 1917'de müstakil olarak çıkmaya başlamış, Şubat 1918'de Rusya'da Müslümanlık ve İttihad-ı İslamın resmi yayın organı olmuş, Mart hadiseleri esnasında yayımı durdurulmuştu. Gazete 2 Şubat 1919'da Azerbaycan Türkçesi ile 19 Şubat'da ise Rusça olarak yeniden yayın hayatına başladı (**Göyüşov, 1997: 60, 68-69**).

¹² İttihad'ın programı ve genel özellikleri için bkz. (**Göyüşov, 1997: 55-124**). Karabekir'e göre, bu fırkanın belirli bir programı ve siyaseti yoktu (**Karabekir, 1988: 460**).

Belge ve bilgilerin gelişiminden anlaşılan, Türk Ordusu Azerbaycan'da iken, Kafkas İttihad Terakki Fırkası'nın oluşturulduğu ve onun programının dönemin Türkiye etkisi ve gücünü yansıttığıdır. Fırkanın Gökçay Şubesi olduğuna göre, başka şubelerinin mevcudiyeti de düşünülebilir. Hatta Karabey'in bu siyasi faaliyet içerisinde ciddi bir şekilde başlangıçtan itibaren varlığı da ihtimal dahilinde. Böylece, Bakü'nün 15 Eylül 1918'de alınışını müteakip, Karayev'in İttihad'ın kontrolünü eline alması ile Gökçay'da varlığı görülen Kafkas İttihad Terakki Fırkası'nın veya mevcut ise diğer şubelerin İttihad'a katılmış oldukları düşünülmelidir.

İttihad'ın ülke genelindeki mevcut durumu ve Türk askeri birliklerinin Azerbaycan'ı terk edişinden sonraki yapı düşünüldüğünde, partinin farklı bir programa sahip olması makül görülmektedir. Ancak görülen o ki, Karabey önderliğindeki İttihad, Türkiye Türklerine karşı farklı, Azerbaycan vatandaşlarına farklı söylemler geliştirmiştir. Mehmed Şerif'in de ifade ettiği gibi, o, Türklere karşı İttihad Terakki söylemi ile ortaya çıkıyor, iç siyasette bu ismi gizliyordu. Bir taraftan II. Kurultay'da İttihad Terakki Programı reddediliyor, diğer taraftan Türkler İttihad'ı tenkid edince, halk arasında İttihad Terakki Programının kabul edildiği yayılıyordu. Türkiye'ye ilhak resmen reddedilmesine karşın, Türkiye'deki yetkililer dahi İttihad'ın Türkiye'ye ilhaki benimsediğini düşünüyordu (**Karabekir, 1988: 460**).

Karayev'in Türkiye ile ilgisi ve bunu Azerbaycan siyasetine yansıttığı, hatta Müsavat'a karşı Türklerden güç almak istediği ve aldığı bir gerçek. Müsavat Türkçü bir yapıya sahip olmasına karşın, Batı yanlısı siyaseti dolayısıyla Türk makamları tarafından ikinci planda tutulmuş, ona karşı İttihad desteklenmiştir. Bilhassa Türk Milli Mücadelesi'nin temsilcisi sıfatıyla Halil Paşa'nın İttihad'a verdiği destek önemlidir. Bunun sonucu olarak da, İttihad, Müsavat'a karşı Türk söylemleri ile hareket etmiş, Kızıl Ordu'nun Azerbaycan üzerinden Türkiye'ye yardıma gitmesi anlamında sokak gösterileri dahi yapmış ve parti, 27 Nisan 1920'de Azerbaycan'a Kızıl Ordu birliklerinin girişi ile birlikte, Azerbaycan Komünist Partisi'ne katılarak siyasi varlığına son vermiştir¹³ (**Swietochowski, 1998: 239; Bala, 1938:.203; Göyüşov, 1997: 78**).

Sonuç itibarıyla 1905'den başlayıp 27 Nisan 1920'ye ve hatta 1924'e kadar Azerbaycan'da devam eden siyasi ve kültürel anlamdaki gelişim içerisinde Kafkas İttihad Terakki Fırkası ve onunla bağlantı kurduğumuz İttihad, özel bir konuma sahip oldu. 1905'den sonra Azerbaycan'ı güçlü bir şekilde etkileyen Türk siyasi ve kültürel birikiminin tabii bir sonucu olarak kabul edebileceğimiz Kafkas İttihad Terakki Fırkası, elbette ortaya çıkacak yeni belge ve bilgilerle daha da aydınlanacak, bölgenin ilginç ve önemli geçmişi araştırmacılarla buluşturulup, birtakım şüpheler ortadan tamamen kaldırılacaktır.

¹³ Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesi ve Türk etkisi hakkında bkz. (**Nesipzade, 1997:.38-41; Kazamzadeh, 1951: 276-285; Z. İbrahimov, 1957:.574-576; Resulzade, 1339-1341/1923: 107-111; Atnur, 2001: 336-340; Karabekir, 1988: 618; Bala, 1938: 196-197; Yacoub, 1939: 157-158**).

KAYNAKLAR

- “Karabek Karabekof”, *Alemdar*, 7 Nisan 1336/1920.
- “Karabekof Kimdi”, *Alemdar*, 4 Nisan 1336/1920.
- “Karabekof Meselesi Ne İmiş”, *Alemdar*, 6 Nisan 1335/1919.
- A.ŞEYHÜLİSLAMZÂDE, “Hak Alınır Verilmez”, *Yeni Kafkasya*, Y.4, S.17 (28 Mayıs 1927).
- ALSTADT Audrey L., (1992), *The Azerbaijani Turks*, California.
- ATNUR İbrahim Ethem., (2001), *Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan (1918-1921)*, Ankara.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi** (BCA), *Azerbaycan Milli Arşivi'nden Alınan Belgeler Katalogu* (AMAK).
- Documents on British Foreign Policy 1919–1939 (Edidet By. E.L.Woodward, M.A. F.B.A And Rohan Butler, M.A), First Series, III**, 1949, London.
- Dokumenti i Materiyalı po Vneşney Politike Zakavkazyai Gruzii.*, (1919), Tiflis.
- E.KAYMAKAM Rüştü, “Büyük Harpte Baku Yollarında 5.Kafkas Piyade Fırkası”, *Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı S.34* (1 Haziran 1934).
- FİRUZ Kazamzadeh., (1951), *The Struggle for Transcaucasia (1917-1921)*, New York.
- GÖYÜŞOV Altay., (1997)., *Azerbaycan'da İttihadçılık*, Bakü.
- HALİL Paşa., (1972), *İttihad ve Terakki'den Cumhuriyete Bitmeyen Savaş-Kutulamare Kahramanı Halil Paşa'nın Anıları (Haz.M.Taylan Sorgun)*, İstanbul.
- HASANLI Cemil., (1988), *Azerbaycan Tarihi 1918-1920*, Ankara.
- İBRAHİMOV Z., (1957), *Sosyalist İnkılâbı Uğrunda Azerbaycan Zehmetkeşlerinin Mübarizesi*, Bakü.
- KAZIM Karabekir., (1988), *İstiklal Harbimiz*, İstanbul.
- KONONOV A.N., (1989), *Biobibliografiçeskiy Slovar Oteçestvennih Turkologou*, Moskva.
- KÜRKÇÜOĞLU Erol., (1994), *1918-1920 Türkiye Azerbaycan İlişkileri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- MEHMED Şerif., (1337/1921), *Azerbaycan ve İnkılâbı*, İstanbul.
- MEHMETZADE Mirza Bala., (1938), *Milli Azerbaycan Hareketi*, Berlin.
- MeMmed Said Ordubadi., (1991), *Kanlı İller 1905-1906 cı İllerde Kafkasda Baş Veren Ermeni - Müselman Davasının Tarihi*, Bakü.
- MİR Yacoub., (1939), *Le Probleme du Caucasia*, Paris.
- NESİBZADE Nesib., (1990), *Azerbaycan Demokratik Respublikası*, Bakü.
- NEVVAB Mir Möhsün., (1993), *1905-1906-cı İllerde Ermeni Müselman Davası*, Bakü.
- ÖZDER M.Adil., (1971), *Artvin ve Çevresi, 1828-1921 Savaşları*, Ankara.
- RESULZÂDE Mehmed Emin., (1339-1341/1923), *Azerbaycan Cumhuriyeti Keyfiyeti Teşkili ve Şimdiki Vaziyeti*, İstanbul.
- SWİETOCHOWSKİ Tedeusz., (1988), *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı 1905-1920* (Çev: Nuray Mert), İstanbul.
- ŞAHİN Enis., (2002), *Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları*, Ankara
- YERASİMOS Stefanos., (1979), *Türk-Sovyet İlişkileri*, “Ekim Devriminden Milli Mücadele”ye, İstanbul.
- YÜCEER Nasır., (1996), *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı*, Ankara.

BÜYÜK TÜRKİYE VE İTTİHÂD-I İSLAM

KAFKAS İTTİHÂD TERÂKKÎ FIRKÂSI

PROGRAMI

MÜSLÜMANLAR UYANINIZ! SİZİNDE BİR HÜKMÜNÜZ, DÜNYADAN BİR NASİBİNİZ HAKİM BİR VİCDANINIZ VAR İTTİHAD EDİNİZ

HAK VERİLMEZ ALINIR

GİRİŞ (MEDHAL)

“Yaşayan, yaşayanı yiyerek yaşar”

“Kanun-i tabiat; güçlünün güçsüzü yutmasını emrediyor. Onun için “yaşayan, yaşayanı yiyerek yaşar” ve daima gelecek için çabalar.

Evet, kainatta olan ecsâmın her biri ilk yaradılışından beri kanun-i tabiatın bu zalimane emrine itaat edüb, durmuştur. Küçük yıldızlar; hiçbir vakit büyük yıldızların kuvve-i cazibesinden halas olmadığı gibi küçük ağaçlar her yerde büyüklerin altında kurumuş ve küçük hayvanlar her vakit büyük hayvanların lokması olmuştur.

Dünyanın en güçlü ve en yırtıcı azası olan insanlar ise yaşamak için bütün hayvanat ve eşyayı kendilerine kurban etmiştir ve sonra daha yahşi yaşamak ve daha hoş günler geçirmek için kendilerinden za'if olan hemicinslerini de ezmek ve mahvetmek lüzumunu görmüştür.

Her çend ki vicdan-ı beşer; araya acı feryadlar ile insanları insanlığa ve milletleri kardaşlığa çağırmakta ise de, şimdiye kadar kanun-ı tabiat hükmünü yerine yetürmekden, bir gün olsun geri durmamış ve güçlüler güçsüzleri mahvetmekden bir saat gafil kalmamıştır. Bilakis medeniyet terakki ettikçe ilim ile cehlin yani kuvvet ile za'ifin arasındaki muvazenesizlik büyümüş ve kuvvet çoğaldıkça kuvvetlilerin de iştihâsı o kadar artmıştır.

Fırkamız öyle iman eder ve iddia eyler ki, dünyada bu müvazenesizlik baki kalub devam ettikçe güçlü ve güçsüzlük felsefesi devam edecek ve kanun-i tabiat da kanlı surette hükmünü sürecektir.

Yine fırkamız inanır ki, umumi kardaşlık yani sosyalizm, ancak umumi muvazeneden çıkacaktır.

Ne vakt dünyada esarete katlanacak aciz millet ve zabt ve istilaya açık duracak za'if toprak kalmaz ise o vakt yeryüzünden tahakküm ve istilâ politikası kalkacak ve vicdan-ı beşer umumi bir inkılâb ile silahları yere atacaktır.

Biz isek; bu inkılâbı çok uzak görüyoruz. Çünkü o inkılâba yetişmek için dünyada hak ve medeniyetin kaplamadığı bir evvelki, ilm ve faziletin ışıklandırmadığı bir köşe kalmamalıdır. Halbuki bu halde dünyanın dörtte üçü karanlık ve esaret içindedir.

Yarın mesud olmak için bugün hür ve âzâd olmak lazımdır. Zaten istikbal, daima halık mahsûlüdür.

Güzel bir bayram güzel bir arefeden çıktığı gibi güzel bir inkılâb da güzel bir hazırlıktan doğar.

Aynı bunun gibi, yarın bütün milletleri idare edecek ictima'i kanunlar da bugün beşeriyete hakim olan siyasi felsefeden çıkacaktır. Buna göre, yarın milletler arasındaki hayatın olacağı şekli bilmek için bugün dünyaya hakim olan felsefeye bakmak lazım gelir.

Bugün ise beşeriyeti kardeşlik düsturları değil, Alman ve İngiliz topları idare etmektedir.

Öyle ise yarın da heman toplumların dünyaya hakim olacağına ve güçlünün güçsüzü ezceğine muntazır olmalıyız.

Evet, "Marks"ın felsefesi ancak idare edeceği arefenin bayramına hakim olabilecektir.

Bilakis bugün, beşeriyetin üçte ikisi esirliğe aşık hayvanlar cergesinde bulunduğca, kesik, kırık Rusya'nın sosyalistleri de kuvvetliler karşısında, kamıdy rolünü ifa eden artistler misalinde olur.

İşte biz Kafkasya Müslümanları; bugünkü adımlarımızı doğru atmak ve bir daha zâlim bir kuvvetin pençesine düşmemek için yarın beşeriyete hakim olacak ictima'i kanunları araştırmağa ve daha doğrusu gelecekte bir milleti yaşadacak esasları bilmeğe mecburuz.

Geleceği Bilmek İçin İmdiki Vakte Bakalım!

Dört seneden beru beşeriyeti ölüme aparan, dünyayı kana boyayan, mamureleri viran eleyen milliyet ve askerlik (Nasyonalizm ve Militarizm) politikası harbin evveline nisbetle bugün daha kuvvetlidir.

Muharebenin evvellerinde bankalarından ve ticarethanelerinden ayrılmak istemeyen İngilizler, bugün müsellaah bir millet halinde kan içinde yüzmektedir. Hemçinin üç sene bundan evvel kazanmak ve eğlenmekden başka bir şey bilmeyen Amerikalılar, bugün asla alakaları olmadığı halde silaha sarılmakta ve muharebeye karışmaktadır. Bundan başka imdiye kadar yalnız adını işittiğimiz Japonya da yakında pençesini garba uzadacak ve belki Çini de kaldırarak bela-yı asumânî gibi etrafa hücum ettirecektir.

Şimdilik perişan Rusya'nın terk-i silah etmesi, her ne kadar bir nice millete halas yollarını açıtsa da güçlülerinde iştihasını arttırmıştır. Bunu da unutmayalım ki, Sosyalist Rusya'dan ayrılan milletler; her şeyden evvel silaha sarılmakta ve kuvvetlilerin felsefesine tabi olmaktadır.

Bunun için bu umumi muharebeden sonra milliyet ve askerliğin çok güçlü çıkacağına ve uzun bir istikbale hakim olacağına hükmetmek lazım gelir.

Demek "Gelecekte Hukuk-u Beşer Vicdana Değil, Yine Kuvvete İstinad Edecektir"

Bundan sonra hangi millet; güçlü, zengin ve medeni bir ordu teşkil eder ise işte o millet büyük haklara ve yahşi müttefiklere malik olacak ve korkusuz yaşayacaktır.

Evet bundan sonra bir millet yaşamak için bir başa bağlı, pek güçlü pek zengin ve pek medeni bir orduya malik olmalıdır. Başka bir tabir ile;

Zamanımızda bir milletin se-pây-ı hayatı (hayatın üç ayağı) büyük kuvvet büyük servet ve büyük medeniyettir.

Büyük kuvvet; bir dil ve bir his sahibi büyük milletten, büyük servete; yahşi işlenmiş ve demirle bağlanmış büyük topraktan, büyük medeniyet de; büyük ilm ve hadsiz çalışmadan çıkar.

Bu üç hazineye malik olmayan millet ne kadar çok, ne kadar insaniyetli (sosyalist) ve ne kadar yahşi ve merhametli olur ise olsun kuvvetliler ona hayat vermeyecek ve onu daima esaret altında ezip çiğneyecektir.

MERAMNÂME

- 1- Bütün Kafkasya Müslümanları'nın eski anavatanımız olan Türkiye'ye ilhakı ve muhterem halkımızın mukaddes bayrağı altında mes'ud olması
 - 2- Dünyadaki bütün Türklerin Büyük Türkiye'ye katılması ve bir his ve bir terbiye ile yükselerek âlem-i islama nigezbân olması
 - 3- Sair bütün Müslümanların halasıyla kuvvetli ve müstakil devletler halinde olması ve din-i islâmın talim ettiği müşterek vicdanla, harice karşı makam-ı hilafet etrafında toplanması
 - 4- Bedeviyet ve cehaletin âlem-i islâmda meydana getirdiği tefrikaları kenara itmek ve Müslümanları hakikat-i diniyeye kaytarmak için makam-ı hilafetin faaliyete geçmesi.
 - 5- Bütün Rusya'daki Müslümanların azad ve mesud olması şartıyla, büyük Türkiye'nin en yakın ve en ehemmiyetli komşusu olan büyük Rusya ile hakiki ve samimi dost halinde yaşaması.
- Fırkamız bu yüksek arzu ve dileklerine yetişmek için çalışmanın her şekline ve mücahedenin her nevine girişecektir.

DİLEKLERİMİZİN SEBEPLERİ

Evet fırkamız her şeyden evvel bütün Kafkasya Müslümanları'nın Türkiye'ye ilhakını ve hilafet bayrağı altında yaşamasını talep eder. Çünkü:

Evvela, Kafkasya Müslümanları kendilerini idareye almış değildir. Bilhassa Müslümanların cehaleti, Rus istibdadı altında Müslüman ruhunda bir ümitsizlik doğurmuş ve Müslümanları milli işlerden ve hakimiyet zevkından uzaklaştırmıştır. Bundan maada Şimali Kafkasya'da bir çok kardaşlarımızın lisan ve adetlerindeki farklar; idare hususunda onları çalıştıracak ve belki birçok felsefelere kapdırarak kardaş halkasından uzaklaştıracaktır.

Saniyen: Düşmanlarımız bu farklarımızdan istifadeye kalkışacak ve bizi beladen belaya düşürerek ayrı ayrı yutmağa çalışacaktır.

Buna göre Kafkasya Müslümanları, bir an evvel tehlikeden kurtulmak ve rahatça yükselmek için Kafkasya'nın meşru'iyesi ve âlem-i islâmın yegane hamisi olan kahraman Türkiye'ye yapışmalı ve muhterem babamız büyük halifenin kucağına atılmalıdır.

Zaten Asya'nın kapısı ve en büyük siyasi cereyanların meydan-ı telakkisi olan Kafkasya'da birçok cahil islam kavimlerinin muhtelif idareler ile yaşaması mümkün değildir.

Zamanımızda dünyanın en kenar ve en hali çöllerinde kalmış kavimler bile kuvvetlilerin tasallutundan kurtulmamış ve kendi başlarına yaşamak hakkına nail olabilmemiştir.

En şirin bir hayal olarak bütün Kafkasya Müslümanları'nın birleşebileceğini ve müstakil bir devlet kuracağını tasavvur etsek de, böyle bir devletin ac ve haris komşular karşısında yaşayabileceğini zannetmek büyük bir sadedillik ve saflık olur.

Hele zamanımızda beş altı milyonluk yeknesak isek ve medeni devletlerin bir nice günde dünya haritasından silindiğini görürken, cahil muhtelif bir nice kavimlerin ayrı ayrı muhtariyet ve istiklâl hülyalarına düşmesi intihar ve belki cinayettir. Daha doğrusu Kafkasya'da yaşayan islam kavimleri yanlış felsefeler ile özlerini uçuruma aparırken Türkiye'yi ve âlem-i islâmı da felakete sürüklediklerini unutmamalıdır.

Evet, bugün Kafkasya'nın bir Çeçen bir Lezgi veya bir Türk meselesi bir kabilenin hususi bir emel ve arzusu veya bir kavmin dahili bir işi değildir. Belki koca bir hilafetin ve büyük bir Türkiye'nin hayat ve memati ve dolayısıyla bütün âlem-i islâmın mukadderatıdır.

Bütün Kafkasya Müslümanları bilmelidir ki, bugün öz mukadderatlarını tayin ederlerken, özleryle beraber Türkiye'nin ve bütün alem-i islamin da hayatıyla oynamaktadırlar.

Şimali Kafkasya kardaşlarından bir veya bir nice kavmin küçük ayrılıkları özleri için ebedi nedametler ve hilafet için büyük felaketler verebilecektir.

Bu kardaşların medeniyet, his ve idarelerinde yaratılmak istenilen ayrılıklar, istikbal düşmanlarını hilafetin canı evine getirecek yollar ve aralıklar meydana getirecektir.

İtikadımızca Şimali ve Cenubi Kafkasya Müslümanları birbirine et ve sümük olarak birleşmeli ve beraberce Asya'nın kapısında hilafetin demir kolu olmalıdır.

Evet, yalnız bir demirkol Kafkasya dağları üstünden yumruğunu gösterecek ve şimal düşmanlarını durdurarak hilafetin, rahatça büyük Türkiye'yi teşkil etmesine ve alem-i islami kurtarmasına yol açacaktır.

Hemçinin umum Rusya dahilindeki Müslüman kardaşların selamet ve sa'adetiyle Türkistan'ın bir an evvel anavatana lahik olması ancak Halife bayrağının Kafkasya Dağları üstünde sancılması sayesinde olacaktır.

2-Yine fırkamız, bütün Türklerin büyük Türkiye'ye katışmasını ve bir his ve bir terbiye ile yükselerek alem-i islama nigeşban olmasını talebeder!

Hiç şüphe yohdur ki alem-i islamda Türk birliği en mühim ve en yüksek bir arzu olmalıdır. Çünkü alem-i islami ancak kuvvetli bir Türkiye kurtarabilecek ve onun güçlenmesi ile yükselmesini temin edecektir.

Zamanımızda kuvvetli bir devlet, ancak bir dil ve bir his sahibi olan büyük ve medeni bir milletten çıkar.

Harb-i umuminin beşeriyete anlattığı en büyük hakikât “küçük milletlerin her an ölüme mahkum olduğu”dur.

Zamanımızda bir milyon süngü çıkaran medeni milletler bile seyl-i bela karşısında bir nice gündün artık dayanabilmemektedir.

Türk asırlarından bir veya bir neçesinin kardaş halkasından kenarda kalması; hem özleri ve hem de bütün Türklük için zarar ve felakettir. Çünkü bütün dünyadaki Türklerin birleşmesi ve yükselmesiyle, zamanımızda ancak yaşayabilecek bir milletin aded ve kuvveti meydana gelebilecektir.

Türk unsurları ayrı ayrı istikallere teşebbüs için muhtaç oldukları irfan ve vasıtalara malik olmadıkları gibi böyle bir yolun onları ölüme aparacağına da şüphe yohdur.

Fırkamız Türklerin “Federasyon” suretiyle kuvvetli bir devlet teşkil edebileceklerini de kabul edebilmez.

Çünkü Almanya gibi kuvvetli bir mürekkeb (Federatyo) devlet düzeltmek için istiklâl ile yaşamış, dert ve ihtiyacını anlamış yeknesak devletçikler ve hiç olmazsa hakiki menfa'atlerini idrak etmiş medeni ve mükemmel unsurlar lazımdır.

Fırkamız Türk aleminde, mürekkeb bir devlete lazım olan yukarı gibi sıfatları ve meziyetleri görmemektedir.

Bilakis sağlam bir “merkeziyet”e lüzum gösteren aşağıdaki eksiklik ve ayrılıkları görmektedir.

- 1- Türk aleminde; Türk, Tatar, Türkmen, Teke, Kırgız, Kazak, Moğol, Özbek, Sart, Başkırt ve bunlar gibi cemiyetler görünür ki, bunlar garbdan şarka doğru irfan ve medeniyetçe birbirinden uzaklaşmış ve bir nice asırlık bedeviyet ve esaretin verdiği ayrı hisler ve zararlı adetler ile birbirlerinden ayrılmıştır. Bedeviyet ve cehaletin din adına çıkardığı muzırr felsefeler, birçok mezhep ve meslek doğurmuş ve çok yerlerde kardaşları yekdiğerine düşman etmiştir!.

- 2- Milliyet ve devletin ruhu ve mayası dil ve edebiyattır. Türk aleminde dil ve edebiyat ise büyük farklar ile birbirinden ayrılmış ve birçok yerlerde ibtidai halde kalmıştır. Halbuki Türk dili Türkiye’de fenne girdiği gibi Türk şiiri ve edebiyatı da Türkiye’de parlamış ve orada yükselmiştir.
- 3- Türkiye’nin haricinde kalan birçok Türk unsuru terbiye ve medeniyet fakirliğinden başka zalim müstevlilerin veya ahlaksız komşuların te’siratından, ruh ve ahlakça da ziyade sönük çok za’if düşmüşlerdir.
- 4- Türklüğün olanca medeniyeti Türkiye’dedir. Diğer Türk daire muhitlerinde medeniyetten eser bulunmadığı gibi ibtidai maarif bile yoktur. Ona göre Türk aleminde Türkiye’ye muhtaç olmadan kendisini idare edebilecek hiçbir muhit ve kavim mevcut değildir.
- 5- Türk aleminin büyüklüğü birçok kardaşların kömeksiz kalmasına sebep olur. Bundan ötürü bunların başında duran düşmanlar bu cahil kardaşlarımızın özü özlere güçlenmesine ve yükselmesine şiddetle mani olmaktadır.
- 6- her şeyden evvel kuvvetli bir Türkiye’ye lazım olan büyük ve yeknesak ordu ancak bir muallimin elinde yetişebilecektir. Maa-t teessüf Türk alemi vatan aşkıyla Allan yolunda ölmek ve büyüğüne itaat etmek meziyetlerini yitirmiştir.
- 7- Onun için yalnız kahraman Türkiye, Cengiz’in evlatlarını toplayabilecek ve onları eski şereflere doğru aparabilecektir.
- 8- Fikrimizce tizlikle lisan ve imlanın ıslahına girişmek zarureti hasıl olacaktır. Eğer Kafkasya ve diğer Türk muhitleri dağımık bulunursa ihtimal ki her muhit yanlış adımlar atacak ve hemişelik Türk ittihadı zeval tapacaktır.
- 9- Kuvvetli bir devletin muhtac olduğu büyük servetler ve sağlam itibarlar cahil Türk muhitlerinin ayrılığında meydana gelebilmeyecek ona göre fakru zaruret de Türklerin başından eksilmeyecektir.

İşte bu sebepler, Türk aleminin sağlam bir merkezîyet ve geniş bir meşrutîyet ile idare olunmasını ve daha açıkçası bütün Türk aleminin ilhakını istilzam etmektedir.

Evet; Türk alemini bir his ve bir ahlak ile besleyecek, maarif ve medeniyeti en çabuk ve en güzel surette Türk alemine dahil edecek, Türk dilini ve Türk edebiyatını ancak bir şekilde yükseltecek, geride kalanları sürükleyerek Türklükte bir muvazene tesis edecek ve za’if unsurları her türlü tehlike ve taarruzdan saklayacak bir şey varsa o da yalnız “merkezîyet”dir.

Bilakis ahlak ve medeniyetçe pek geri kalmış ve asırlarla esarete alışmış olan cahil cemiyetler bir mürekkebe “Federatya” devlet teşkiline kıyam ettikleri takdirde daima dahili irticalarla uğraşarak kıymetli vakitlerini beyhude yere sarfedecekler ve her vakit harici parmaklara uyarak yanlış yollara gidecekler. Bu suretle büyük devleti tehlikeli fırtınalara sürükleyecekler ve özleryle beraber büyük milletin de mahvına sebep olacaklardır.

Elhasıl Kafkasya İttihad ve Terakki Fırkası iman eder ve iddia eyler ki; Türk ruhuyla Türk kanının layık olduğu büyük kuvveti, parlak medeniyeti ve tükenmez serveti ancak Türkiye bayrağı altında bulacak ve eski şereflerini o bayrakla kucaklayacaktır.

3- Fırkamız Âlem-i islâmın da halasını ve harice karşı “İslam Müttefik Devletleri” halinde hilafete merbut olmasını talep eder.

Zamanımızda elli altmış milyonluk büyük ve medeni milletler bile öz başlarına özleryni saklayabilmeyerek, sağlam müttefiklere bağlanmaktadır. Her ne kadar müttefikler müşterek menfaatler ile bağlanmakta ise de, bu ittifaklarda milli ve medeni irtibatların da büyük tesiri olduğu görünmektedir. Almanya ile Avusturya ve İngiltere ile Amerika

aralarındaki sağlam yakınlık, söylediğimiz bu hakikati isbat ve teyit etmektedir. Biz de büyük Türkiye'nin hakiki menfaatlerini Âlem-i islâm'da bulmak ve yaratmak isterik.

Fırkamız Âlem-i islâmın halasını yalnız dini bir vazife değil, belki bütün beşeriyet için menfa'atlı, siyasi ve ictimai bir gaye olarak da telakki eyler. Vicdan-ı beşer, Rusya'da tahakküm ve istila politikasına karşı ilk inkılâbını yaparken, dünya için medeniyet ve ma'arifi doğuran, beşeriyet için müsavat ve adaleti yaradan Âlem-i islâm baştan başa vicdansız müstevlilerin esareti altında inlemektedir. Bütün beşeriyetin beşte biri olan Müslümanlar heman kamilen hukuk ve hürriyetten mahrum olarak zalim müstevlilere köle (kul)lik etmektedir.

3 milyon Flemenkli'nin saadeti için dünyanın öbürü ucunda (Cava'da) 30 milyon islâm ezilmekte ve 4 milyon İngiliz'in zevki için 400 milyon insan kırılmaktadır.

Beşeriyet, hürriyet ve kardaşlık istiyorsa, herkesten evvel beşeriyetin en sefil ve en mazlum kalan Âlem-i islâma hakk-ı hayat vermeye çalışmalıdır.

İtikadımızca Âlem-i islâm kurtulmadıkça, dünyada hürriyet ve kardaşlık felsefesi yer bulmayacak ve gülünç bir hayal olmaktan kurtulmayacaktır.

Daha doğrusu Fırkamız; umumi beşeriyet kardaşlığının hususi İslamiyet kardaşlığından çıkacağına kani'dir. Evet, dünyada muvazenenin teessüs etmesi ve bütün beşeriyetin silahları yere atarak, kardaş olması için her şeyden evvel Âlem-i islâm kurtulmalı ve kardeş olmalıdır. Binaenaleyh vicdan ve insanlık namına bütün sosyalistlerin islâmı, halas etmek mücahedesinde, firkamıza yardım etmelerini talep ederiz.

4- Fırkamız din ve hilafetin mazide olduğu gibi, uzun bir istikbal için şark siyasetinde büyük roller oynayacağına ve Âlem-i islâm ile bütün beşeriyete büyük faydeler vereceğine kanidir.

Fırkamız iddia eyler ki, İslam dini Hıristiyanlık gibi bir nice ahlak düsturundan ibarettir.

Hıristiyanlık henüz doğarken darbeye uğramış ve en parlak devirlerinde bile siyasete hakim olabilmemiştir. Hıristiyanlık aleminde hiçbir vakit ruhaniyet ile cismaniyet birleşebilmemiş ve daima mücadele halinde kalmıştır.

Onun için Hıristiyan dini, siyasi ve ictimai noksanlarından dolayı ömrünü doldurmuş ve ahirde meydan-ı siyaseti lisan ve milliyete bırakmıştır.

Din-i islâm ise en yüksek ahlak düsturlarıyla ruhu mesud ettiği gibi, en mükemmel ictimai'i kanunlar ve siyasi düsturlar ile de cismaniyeti temin etmiş ve hayatı nizam ve kaideye salmıştır.

Bugün beşeriyeti idare eyleyen en yahşi siyasi düsturlar bile henüz Kuran'ın bir ayetini temsil edecek kadar yükselmemiştir. Onun için Âlem-i islâm'da saltanat ve hilafet en latif bir surette cemleşmiş ve tarihin en parlak sahifelerini yazmıştır.

Fırkamız, şarkta din ve hilafet siyasetinin şiddet-i lüzumunu tasdik ve tervec ettiği gibi beş yüz seneden beru makam-ı hilafetde oturan hesapsız kanlar ile dini ve Kabetullahı saklayan büyük hanedanın bundan sonra da o makamda kalarak Âlem-i islâma reislik etmesini talep eder. Ve bilakis İngiliz parasıyla hilafet adına tefrika çıkarıp, Âlem-i islâmı parçalamak isteyen hainleri de red ve tel'in eder.

Fırkamız; doğrudan doğruya makam-ı hilafete taalluk eden vazifelerin tayini ve asrımızla mütenasip teşkilat ile bu vazifelerin Âlemi islâmın murakabesi altında ifasını münasip görür.

Fikrimizce hilafetin asıl vazifeleri bu işler olmalıdır:

1- Münasip bir İslam merkezinde bütün Âlem-i islâma açık mükemmel ve meccani bir Darülfü'nun tesis eylemek. Bu Darülfü'nun Âlem-i islâm için muktedir ve

müteffin ruhani reisler yetiştirecektir.

2- Âlem-i islâmda bulunan en büyük alimleri bu Darülfünun'da toplayıp bir İslam Akademiyası teşkil etmek. Bu Akademiya'nın mühim vazifeleri bunlardır:

A- Mezheb ayrılıklarında çıkan nifakı tedricen mükemmel neşriyat ile aradan kaldırarak, Âlem-i islâmı hakikat-i diniyyeye kaytarmak.

B- Kur'an-ı Kerimi felsefe-i esasiyesiyle her müslümanın anlayacağı surette müslüman dillerine tercüme eylemek.

C- Daima vicdan-ı islami birleştirecek surette dini meseleleri halletmek.

3- Felsefe-i diniyemize göre fariza-i hacca siyasi bir şekil vermek ve her sene aktar-ı islamdan gelecek hacılar ile umumi kongreler kurmak ve orada İslamların müşterek vazifelerini tayin eylemek.

4- Laalk beş ilde bir defa muhterem halifenin riyaseti altında bütün Âlem-i islâmdan bir kurultay çağırarak.

Bu kurultayın mühim vazifeleri bunlar olmalıdır:

A- Âlem-i islâmın mahkum kısımlarını kurtarmak çarelerini düşünmek.

B- Âlemi islâmın geri kalan yerlerini yükseltmek için tedbirler görmek.

C- Harice karşı müttefik İslam devletlerinin siyasi programını yapmak.

D- Bu programın taleb ettiği müşterek masrafları temin eylemek.

5- Kurultayın İslam milletleri namına seçeceği nümayendeler ile İstanbul'da bir umumi İslam kabinesi yapmak ve bu kabinenin tavassutuyla kurultayın programını icra eylemek.

DOLANMA (İDARE)

1- Büyük Türkiye en geniş bir meşrutiyet ile idare olunmalı ve memleketin her tarafında hakim-i mutlak; kanun olmalıdır.

2- Hükümet hiçbir vechile seçkilere tesir etmemelidir.

3- Kabinenin değişmesiyle hiçbir memur azl olunmamalıdır. Memurların azl ve nasbı yalnız kanunun hükmüyle olmalıdır.

4- Adliye memurlarıyla mahkemeler en büyük istiklale malik olmalıdır.

5- Mahkeme reisleri kanuna hiyanet etmedikçe azl ve tebdil edilmemelidir.

6- İdare-i örfiye yalnız memleket hal-i harbde bulunduğu vakitte ve Erkanı Harbiye'nin darülharb adlayacağı yerlerde ilan olunabilmeli ve sulh halinde hiçbir sebeple kanunun tabii şekli bozulmamalıdır.

7- Hürriyet-i kelim ve hürriyet-i matbuat en büyük teminata malik olmalıdır.

8- İsmet-i islamiye muhafaza olunmak şartıyla kadınlar hukuk-ı siyasiye ve ictimaiyede kişiler ile müsavi tutulmalıdır.

9- Yirmi yaşındaki kişi ve kadınlar bila kayd-ü şart seçkide iştirak eylemelidir.

10- Her yerde mevkufat-ı islamiye milli bir sermaye add olunmalı ve her beş ilde umumi seçki ile seçilecek bir heyet tarafından idare edilmelidir.

Aynı zamanda bu milli sermayenin artması için daima ciddi teşebbüsler icra edilmeli ve bu varidat ile darüleytamlar ve darülacezeler tesis olunmalıdır. Bu suretle aşağı tabakanın ve sahipsiz ailelerin evlatları saklanılacak ve acizler himaye olunarak, dilencilik aradan götürülecektir.

BİLGİ (MAARİF)

- 1- Tahsil-i ibtidai umumi ve meccani ve mecburi olmalıdır.
- 2- Orta ve âli tahsil müsavi miktarda memleketin her tarafına paylanmalıdır. Yani orta tahsil için açılacak idadi mektepleri nüfus itibariyle memleketin her noktasına taksim olunmalı ve darülfünunlar ile fakültelerde idadi mekteplerin adedine göre memleketin her tarafına taksim olunmalıdır.

BİRLİK

- 1- Türkiye, her şeyden evvel şarktaki tekmil Türk muhitlerinin maarif ihtiyacını nazar-ı itibara almalı ve tizlikle bu muhitlerde bir program tahtında birçok mektepler açmalı ve her tarafa külliyetli muallim ve muallime göndermelidir.
- 2- Türk muhitlerinde anadilinde mektep kitapları bulunmadığı gibi, yazılması ve basılması da çok zamana muhtaçtır. Onun için Türkiye Türk aleminin her noktasında kütüphaneler açarak program dahilindeki mektep kitaplarıyla onları doldurmalı ve fakir şakirdlere meccani vermelidir.
- 3- Vicdan-ı umumiye bir noktaya celbedebilmek için her il Türk aleminin her noktasından bir nisbet ve program dahilinde birçok kız ve çocuk İstanbul'a celbolunmalı ve muhtelif mekteplerde meccanen kabul olunmalıdır.
- 4- Türk dili Türk aleminin her yerinde büyük farklar ile heman ayrı lisanlar şeklinde konuşulmakta ve yazılmaktadır. Türk alemini tehlikeye düşüren ve Türk birliğini bozan bu ayrılıkları aradan kaldırmak, zengin yeknesak bir Türk dili meydana getirmek için her yerden en muktedir Türk alimlerini celb ederek İstanbul'da bir Türk Akademiyası tesis etmeli ve onun delaletiyle umum Türk aleminin kabul edebileceği hakiki anadilinde tazeden bütün tahsil-i kitaplarını yazmalıdır.
- 5- İmla ve harflerin ıslahı mühim ve müstacel bir mesele ise de bunu Türk Akademiyası'nın tek başına yapmasına taraftar değiliz. Çünkü imla ve yazımın şeklinde bütün Âlem-i İslâmın iştiraki düşünülmesi ve bir birlik muhafaza edilmelidir. Ona göre imla ve harflerin ıslahında Ara ve Fars alimlerinin de iştirakini münasip görmekteyiz.

SERMAYE VE TOPRAK MESELELERİ

Fırkamız sermaye ve toprak meselelerini daşkınlık ve acele ile halletmek taraftarı değildir. Çünkü milletin halasından evvel böyle bir inkılâba girişildiği takdirde haksız ve semeresiz olarak birçok kardaş kanı akacak ve anarşi hercü mecr ile millet felakete sürüklenecektir.

Kafkasya Müslümanları her şeyden evvel vatan ve hayat sahibi olmalıdır. Ev sahibi olmadan otakları bölüşmeğe kalkışmak hamakat olur. Vatanımızı kurtarıldıktan sonra elbette dahili işlerimizi istediğimiz gibi tertip ve ıslah edeceğiz. Elbette bugün sermaye ve toprağı taksime muktedir olan kuvvet; vatanın halasından sonra daha kanuni ve daha şerefli bir surette vazifesini görecektir.

Bununla beraber; fırkamız sa'adetin zahmetle ölçülmesini en mukaddes bir hak tanır ve vatanın halasından sonra bu hak yolunda mücahedeği en büyük vazife bilir.

Bakü'de Ebuzer Orucof'un Elektrik Matbaasında tab'olundu.

كۈرۈش (مدخل)

﴿ ياشايان، ياشايانى يەرك ياشار ﴾

قانون طبيعت؛ گۈچلۈك كۈچسىزى بولمايىنى امر ايدىور، آنك
ايچون باشايان؛ ياشايانى يەرك ياشار و دائما گۈچك ايچون چابالار.
ئەوت، كائىنەت اولان اجسامك ھەرىكى، ايلك يارادىلىش بولۇپ قانون
طبيعتك بولۇپ ئالمانە امرىنە اطاعت ايدوب، دورمىشدر. كۈچۈك يىلدىزلار؛
ھېچ بولۇپ بۈيۈك يىلدىزلار كۈچۈك بولۇپ سىزىڭ خىلاص اولمايىنى كېي، كۈچۈك
آغاچار ھەرىدە بۈيۈكلۈك آلتىدە قورومش و كۈچۈك حيوانلار ھەرىدە
بۈيۈك حيوانلار كۈچسىزى اولمىشدر.

دنياك كۈچلۈك و كۈچسىزى اعضاسى اولان انسانلار ايسە باشاق
ايچون بولۇپ حيوانات و اشيايى كۈچلۈك بولۇپ قوربان ايتىش و سوگۇرە داھا
ياخشى باشاق و داھا خۇش كۈنلەر كۈچلۈك ايچون كۈچلۈك بولۇپ
اولان ھىمجىنسىزى بولۇپ ازمىك و محو ايتىش لىزومى كۈچسىزى.

ھەرچەن كەنجىدان بولۇپ؛ آرا سىرا آجى قىلدار ايلە انسانلار
انسانلار و ملئلىرى قىلداشقا چاغىرە قىلمايىدە، شەكىل بە قىلداشقا
ھىكمنى بولۇپ بولۇپ بولۇپ، بولۇپ بولۇپ، كۈچلۈك بولۇپ
كۈچسىزلىرى محو ايتىش بولۇپ بولۇپ، بولۇپ بولۇپ، بولۇپ
تۈركى ايتىشكچە، علم ايلە چىلگى بولۇپ قوت ايلە شەكىل آراسىدە كۈچ
سزلك بولۇپ قوت چاغىلدىقچە قوتلار كۈچ ايتىش بولۇپ بولۇپ.
فرقەز ايلە ايمان ايدىر وادعا ايلەر كە، دىئادە بولۇپ بولۇپ بولۇپ
قالب بولۇپ بولۇپ كۈچلۈك و كۈچسىزلىك فلسفەسى بولۇپ بولۇپ
قانون طبيعتدە قانلى بولۇپ بولۇپ بولۇپ بولۇپ بولۇپ.

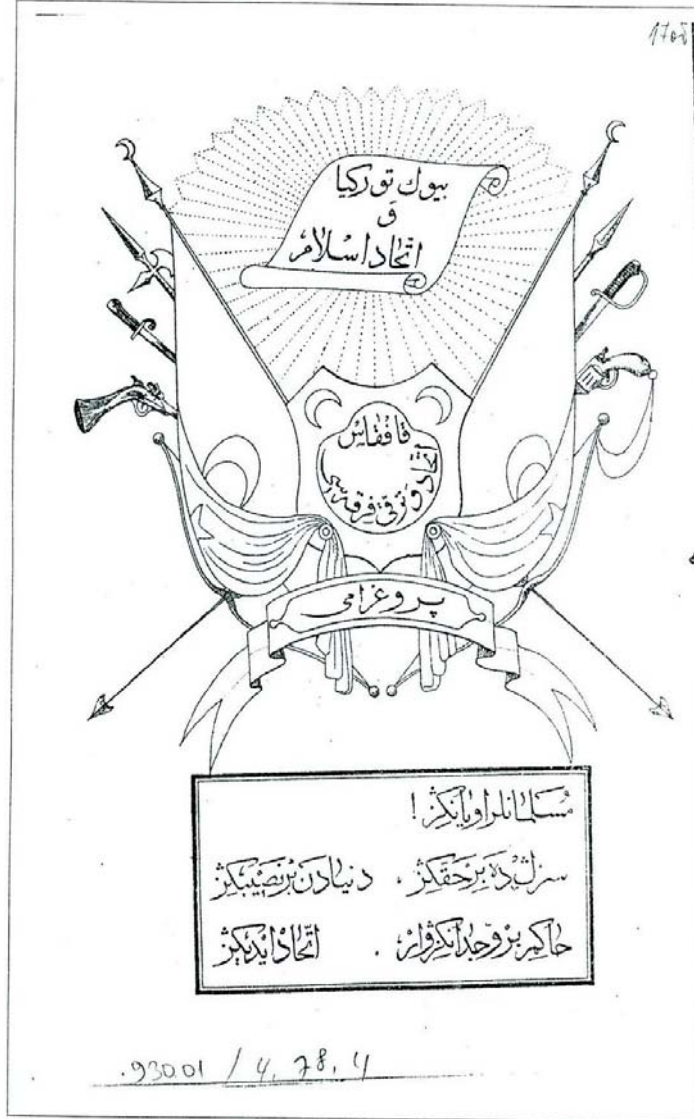
بە فرقەز ايتىش كە بولۇپ قارىداشقا بولۇپ بولۇپ، بولۇپ بولۇپ
بولۇپ بولۇپ بولۇپ بولۇپ بولۇپ بولۇپ بولۇپ بولۇپ.

405

جناب مخدو ثنا لرا رسون که نيقولدی هکومش انخفا اوه اولوب ظلم و استبدادی قس حريته مبدل اولديغي زمان بربرده
 و بربرده سرزده ظهور اولدراق نختاي ۳۰ يئول ۱۹۱۸ تاريخده روي کاه ريندن بربرده (خفايا لستون
 کناره آتوب آيجيق جالشاخه و فعاليت خدایسندن سن ميدان علينته قويمغه ابدار ايتشدر
 و بالافره برکونک سعاده نائل اولدراق سعوريت نامه ايله باش مقده . و ليه صورته ملت و سلامت
 نجات و سعاده اوغورنده چاليت راق بقدرالامکان ملت و وطنه عارض اولدن مادی و معنوی ازاد و چانک
 دفع و دفعه سعادت ايتش و ايله چکني تعمده ايدر .
 — فرقک غایه امان ايه مرامنه ننگ عین کونتر دیک اولوب خدافته اولنگ جزع با خودکچ هر حرکت فرقده
 مسویری مسلکدا شری ضد اولوب و اولمقده در .
 معروضدر .

رسلنده مطابق اولديغي فرقده مهر به تصديق لیلدی
 کوی ی « اتحاد و ترقی یئولیه نرقف مرکزی مابته عومیس :
 سرزده

Kafkas İttihad Terakki Fırkası Programı.

کۆچمى قضا قائم مقاملىقى

نومبر
۹۶
۲۳۶
۱۵ آغستوس
15 Ağ 1334 Hicri

۱- آذونت ۱۹۱۸ تارىخى و- ۲۳ نومبر لى مکتوبىگه جواپد

۱- مطبوع پروغلا موزان برىسه تقيدم ايدىلى

۲- فرقه نيزك مؤسس واليوم موجود بيات ادارهسى معروضد

فرقه وقعبه نيزك رئيسى : حاجى بابايى سيمان زاده
 خزينه دارى : مرزه قى سلطان زاده
 رابطى مصلولى : آغا مرزه آغا مرزه زاده
 " " " " : عطا باسجى زاده
 " " " " : ابوالعالم حسين زاده
 " " " " : عبدالحق قاضى زاده
 " " " " : كاتيب عربى : شرف الدين حاجى لىسل زاده

۳- فرقه نيزك مختصر جوده حال :

فرقه نيزك كيامده اولدىنى كىن قانچا ياره دىنى و باقى صه كۆچمى يده برىطوق سنه بوندن مقدم مخص صعوده توكىل
 دتاسيس ايدىش فقط روى حكومت مطروده مستبده نىك دور منجورنده ان قرانلى كونه لوده وان قالين
 يروه لراستده دسته قورجودا احتياط ايدى ملتك سادته و وطنك سادته اوغورنده (عين مراد موزونجه)
 صرف اقتدار ايتىش و ميلان چي حاجى بر زمان و بركون لعه لده ايدى .

۹۳۰.۰۱ / ۴.۷۸.۳

کوکلی قضا قائم مقامی

نمبرو
۹۶
۲۳۶
۱۵
۱۵ آغ ۱۳۳۴ Hicri

۱- آخرت ۱۹۱۸ تاریخین و- ۲۳۳ نمرول مکتوبکزه جواید

۱- مطبوع پرودخل مزون برسنه تعظیم ایدلدی

۲- فرقہ نرک مؤسس والیوم موجود بیات ادارہ سی معروضدر

فرقہ نرک رئیس : حاجی بابا بک سیمان زاده
فرقہ نرک : عزیز کار : مرزہ قی سلطان زاده
فرقہ نرک : راجہ خضرلی : آغا مرزہ آغا مرزہ زاده
" " " " : علی بابا سعیدی زاده
" " " " : ابوالعالم حسین زاده
" " " " : عبدالرحمن زیدی قاضی زاده
" " " " : شرف الدین حاجی وکیل زاده

۳- فرقہ نرک مختصر ترجمہ حال :

فرقہ نرک کوکلی زاده اولدین کیم قاضی زاده دینی و باغی صہ کوکلی یو برطوق سنہ بوندن مقدم شخص صودتہ تشکیل
دنایس ایلمس فقط دکل حکومت مطروده مستبدہ ننگ دور بخورنده ان قوانین کورہ درده وان کابین
برده لراکتندہ دستتے قورجو واهتیا ط اید ملنگ سادرت و وطنک سادرت اوغورنده (عین مرادہ برطوق)
صرف اقتدار ایتمس و میلانہ جیغاجی برزہ ان و برکون بحدہ ملده ایدی .

۹۳۰.۰۱ / ۴, ۶۸.۳